

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2021.5.2.37>

DOŚWIADCZENIE W STOSOWANIU OCENY FORMACYJNEJ OSIĄGNIĘĆ EDUKACYJNYCH MŁODSZYCH UCZNIÓW

Svitlana Pokrova

*starszy wykładowca Katedry Edukacji Podstawowej
Instytucja spółdzielcza „Zaporoski Obwodowy Instytut Podyplomowego Kształcenia Pedagogicznego”
Zaporoskiej Rady Obwodowej (Zaporoże, Ukraina)
ORCID ID: 0000-0002-5208-4635
svetlana.pokrova.dl@gmail.com*

Adnotacja. W artykule zbadano ukraińskie i zagraniczne źródła pedagogiczne poświęcone problemowi wprowadzenia oceny formacyjnej osiągnięć edukacyjnych młodszycy uczniów w systemie edukacji. Autor przeanalizował poglądy naukowców na podstawowe cechy tego rodzaju oceny. Ujawniono nowoczesne metodyczne podejścia do werbalnej oceny osiągnięć edukacyjnych uczniów szkół podstawowych na różnych etapach kształcenia. Istota oceny formacyjnej została uznana za ocenę poziomu osiągnięć edukacyjnych uczniów szkół podstawowych. Określono potrzebę poprawy i dalszego wprowadzania technologii oceny formacyjnej w procesie edukacyjnym Nowej Ukraińskiej Szkoły Podstawowej. Przedstawiono problem kształtowania kompetencji ewaluacyjnych nauczyciela jako części składowej jego umiejętności zawodowych. Przeanalizowano teoretyczny aspekt rozwoju kompetencji ewaluacyjnych nauczycieli, sklasyfikowano istniejące poglądy naukowców dotyczące wskazanego problemu.

Słowa kluczowe: osiągnięcia edukacyjne młodszycy uczniów, technologia oceniania, ocena formacyjna, kompetencje ewaluacyjne.

THE EXPERIENCE OF APPLICATION OF THE FORMATIVE ASSESSMENT OF YOUNGER PUPILS' EDUCATIONAL ACHIEVEMENTS

Svitlana Pokrova

*Senior Lecturer of the Department of Primary Education
of the Public Institution «Zaporizhzhya Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education»
of Zaporizhzhya Regional Council (Zaporizhzhya, Ukraine)
ORCID ID: 0000-0002-5208-4635
svetlana.pokrova.dl@gmail.com*

Abstract. The article explores Ukrainian and foreign pedagogical sources, devoted to the problem of introduction of formative assessment of educational achievements of younger pupils in the educational system. The author analyzes the views of scientists on the essential characteristics of this type of assessment. Modern methodological approaches to the evaluation of pupils' educational achievements at different stages of learning have been revealed. The need to improve and further introduce the technologies of formative assessment in the educational process of the New Ukrainian School has been determined. The problem of forming the teacher's evaluative competence as an integral part of his professional skill is outlined.

Key words: Educational achievements of junior pupils, assessment technologies, formative assessment, assessment competence.

ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ ФОРМУВАЛЬНОГО ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Світлана Покрова

*старший викладач кафедри початкової освіти
Комунальний заклад «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти»
Запорізької обласної ради (Запоріжжя, Україна)
ORCID ID: 0000-0002-5208-4635
svetlana.pokrova.dl@gmail.com*

Анотація. У статті досліджено українські та зарубіжні педагогічні джерела, присвячені проблемі впровадження формувального оцінювання навчальних досягнень молодших школярів у систему освіти. Автором проаналізовано погляди учених на сутнісні характеристики цього виду оцінювання. Розкрито сучасні методичні підходи до вербального оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів на різних етапах навчання. Розглянуто сутність формувального оцінювання як судження про рівень навчальних досягнень молодших школярів. Визна-

чено потребу вдосконалення й подальшого введення технологій формування оцінювання в освітній процес Нової української початкової школи. Окреслено проблему формування оцінювальної компетентності педагога як складової частини його професійної майстерності. Проаналізовано теоретичний аспект розвитку оцінювальної компетентності вчителів, класифіковано наявні погляди науковців щодо окресленої проблеми.

Ключові слова: навчальні досягнення молодших школярів, технології оцінювання, формувальне оцінювання, оцінювальна компетентність.

Вступ. Наше сьогодні – час глобальних змін у способі життя, спілкуванні, мисленні, сприйнятті майбутнього. Для адаптації та успішності в суспільстві нам неодмінно потрібні позитивні зміни в навчанні і, як наслідок, переосмислення системи оцінювання освітнього процесу та пошуку відповідних до нових педагогічних трансформацій технологій оцінювання учнівських компетентностей в цілому і в початковій освіті зокрема.

Зазначимо, що основним принципом педагогічної діяльності є сприяння розвитку учнів. Навчання й розвиток дитини постійно знаходяться у процесі змін. Для досягнення навчальної самостійності, ініціативності та відповідальності молодшого школяра особливе значення має контрольна-оцінювальна діяльність, а саме: вміння самостійно контролювати та оцінювати свою діяльність та діяльність своїх однокласників, встановлювати та усувати причини труднощів, що виникають у навчанні. Ці вміння можливо сформувати, систематично використовуючи в щоденній практиці інноваційні форми оцінювання, а саме оцінювання для навчання.

Аналіз наукових підходів до процесу оцінювання навчальних досягнень учнів в країнах ЄС вказує на зміни в теорії і практиці цієї галузі педагогіки, а саме визнання важливості формувальної (formative) функції, яка в науково-педагогічній літературі трактується як формувальне оцінювання (Локшина, 2009: 108). Після офіційного затвердження та початку впровадження в освітній процес української школи нових Державного стандарту й типових освітніх програм для початкової освіти передбачена інакша система оцінювання навчальних досягнень молодших школярів, побудована на новій філософії сутності цього процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує посилену увагу до досліджуваної проблеми як зарубіжних, так і українських науковців і методистів, а особливо – вчителів-практиків. Щоб спрямувати українську школу на високий рівень якості освіти, важливо знати, аналізувати й синтезувати середовище освітніх змін у різних країнах, що сприяє прогнозуванню не лише перспективних напрямів розвитку означеної галузі, а й ефективних механізмів вирішення її проблем. Про психологічні та методичні основи застосування формувального оцінювання читаємо у працях зарубіжних дослідників: В. Bell та В. Cowie, Р. Black, Т. Kellaghan й V. Greaney, М. Lovatt, Р. Perrenoud, А. Smith, D. Wiliam, D. Wise та ін. До проблем оцінювання у структурі процесів різних напрямків у шкільній освіті зарубіжних країн звертаються і українські та російські дослідники, як-то: О. Денічева, Г. Єгоров, І. Іванюк, Н. Лавриченко, О. Локшина, Б. Мельниченко, А. Сбруева. Проблему оцінювання результатів навчання молодших школярів на принципах компетентнісного підходу розглядають І. Зимня, М. Пінська, О. Пометун, О. Савченко, С. Шишов та ін.

Здійснений нами аналіз низки наукових досліджень свідчить про те, що у педагогічних науках сьогодні масово вивчається проблема оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи, проте існує складність, пов'язана з тим, що в українській традиційній освітній системі обмежені дидактично обґрунтовані засоби і методи реалізації формувального оцінювання. Особливого значення ця проблема набула в умовах реформування освіти, що викликано необхідністю створення сучасних діагностично-контролюючих засобів оцінювання та впровадження єдиних принципів і критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів з метою визначення якості освіти в країнах європейського співтовариства.

Метою роботи є аналіз педагогічних ідей та досвіду провідних українських та зарубіжних вчених щодо питання формування оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи, розгляд окремого аспекту різновекторних процесів шкільної освіти – інновацій, що відбуваються в оцінюванні навчальних досягнень молодших школярів.

Завдання, які забезпечать досягнення поставленої мети, можна сформулювати у такий спосіб:

1. Проаналізувати філософську, психолого-педагогічну, науково-методичну літературу з питання формування оцінювання результатів навчання молодших школярів.

2. Виявити й охарактеризувати інновації, які відбуваються в освітньому процесі й пов'язані з оцінюванням результатів пізнавальної діяльності учнів початкової школи.

Матеріал і методи досліджень. Для опису досвіду застосування формувального оцінювання навчальних досягнень молодших школярів вивчалась науково-педагогічна література з означеного напрямку. На думку автора, питання формування оцінювання є інноваційним в освіті, тому огляд теоретичних основ впровадження компетентнісного підходу в процесі оцінювання навчальних досягнень молодших школярів здійснено на аналізі науково-педагогічних праць в сфері інноваційної оцінювальної діяльності вчителів. Досліджуючи досвід застосування формувального оцінювання навчальних досягнень молодших школярів, автор спирається на методологічні підходи, які, за переконанням багатьох дослідників, є найбільш перспективними: системний, діяльнісний, андрагогічний, компетентнісний, акмеологічний, комунікативний, синергетичний.

Методи дослідження: теоретичні (аналіз науково-теоретичної та психолого-педагогічної літератури, нормативних джерел, освітніх програм і навчально-тематичних планів, вивчення педагогічного досвіду); аксіоматичний (визначення провідних ідей, покладених в основу концептуальних положень наукового дослідження); емпіричні (педагогічне спостереження, аналіз пошуково-дослідної діяльності).

Основна частина. Основний принцип педагогічних дій – сприяти розвитку учнів. Навчання і розвиток дитини знаходяться в постійному процесі змін. Для досягнення навчальної самостійності, ініціативності

та відповідальності молодшого школяра особливе значення має контроль-оцінювальна самостійність дитини, тобто вміння самостійно контролювати й оцінювати власну діяльність та діяльність своїх однокласників, встановлювати та усувати причини труднощів, що виникають при навчанні. Ці вміння можливо сформувати, систематично використовуючи в повсякденній практиці формувальне оцінювання. Формувальне оцінювання дає чітку, об'єктивну та репрезентативну картину вмінь дітей та їх прогресу. Це оцінювання відбувається постійно й систематично та відображає реальний досвід навчання, який документується за допомогою спостережень за навчальним поступом молодшого школяра, опису конкретних ситуацій, зразків робіт, портфоліо тощо, забезпечує зворотний зв'язок між педагогом та школярами. Формувальне оцінювання є значущим, бо дитина має сама навчитися ставити перед собою навчальну задачу, знайти способи її вирішення і оцінити власні дії й досягнення.

Тож у контексті дослідження розглядаємо формувальне оцінювання як судження про рівень навчальних досягнень школярів. Об'єктом оцінювання у сучасній початковій школі є учнівські досягнення, які виявляються у предметних компетентностях, що визначені програмою з кожного предмета.

На наш погляд, ключову сутність формувального оцінювання розкриває формулювання Р. Perrenoud, в якому зазначено, що це будь-яке оцінювання, яке допомагає учневі навчатися та розвиватися (Perrenoud, 1991: 50), тобто воно передбачає активну діяльність учасників освітнього процесу, наявність зворотного зв'язку їх взаємодії та створення можливостей для усунення недоліків і формування індивідуальних освітніх цілей.

Спільним у дослідженнях є розуміння того, що використання формувального оцінювання дає змогу вчителю визначити потреби учнів, забезпечити зв'язок оцінки з індивідуальним навчальним поступом учня, приростом його освітніх результатів. З іншого боку, застосування формувального оцінювання дає можливість школярам визначити яких результатів навчання слід досягнути; встановити, на якому етапі досягнення своїх цілей вони знаходяться, оцінити точність виконаних дій та операцій, скоригувати напрацьоване.

Особливу увагу привертають результати досліджень українських науковців О. Локшиної та О. Матвієнко, де знаходимо важливі висновки про модифікацію європейської системи оцінювання [Локшина, 2009; Матвієнко, 2005]. Під формувальним розуміють інтерактивне оцінювання прогресу учнів у освітньому процесі. У вітчизняній педагогічній діяльності цей термін паралельно вживається з іншими визначеннями: «формативне оцінювання», «розвивальне», «аналітичне» тощо, що потребує термінологічної узгодженості. Словник проекту ЄС називає цей вид оцінювання «формативною оцінкою» – видом оцінки, що застосовується під час виконання програми з метою, насамперед, надання інформації, яка, у свою чергу, сприяє її (програми) поліпшенню (Тлумачний словник термінів, 2008). В. Ребкало та Ю. Полянський перекладають «formative evaluation» як формувальне оцінювання, що відбувається під час виконання програми і включає аналіз ступеня, до якого програма виконується, та умови, які сприяють її успішному виконанню (Ребкало, Полянський, 2005: 52).

Вищевикладені точки зору розглядаємо не як протилежні, а як такі, що взаємодоповнюють одна одну. Метою формувального оцінювання є забезпечення зворотного зв'язку та допомога педагогам і безпосереднім виконавцям програми (учням) у питаннях, пов'язаних з її удосконаленням (Ребкало, Полянський, 2005: 54; Glossary of Planning, 2004:5). Саме оцінювання процесу допомагає учителю визначити, які зміни необхідно внести до структури, стратегії з метою удосконалення виконання дії (Glossary of Planning, 2004:8).

Підсилення розвивальної функції оцінювання в європейській освітній методиці пов'язано з думкою щодо залучення школяра до процесу оцінювання – на відміну від застарілого підходу, коли останнє розглядалось як дія, що виконується однією людиною – вчителем (суб'єктом), у сучасних умовах перевага починає надаватись двосторонньому процесу, який передбачає активну взаємодію вчителя та учня. Результати дослідження британських учених засвідчили, що школи, які активно застосовували формувальне оцінювання, змогли підвищити навчальні досягнення учнів на відсоток, який у контексті міжнародних порівняльних досліджень вивів би їх на один рівень з такою країною-лідером, як Фінляндія (Black, 1998: 2).

Ще одним позитивом формувального оцінювання вважається аспект справедливості, який трактується у контексті освіти як урахування не лише навчальних результатів учнів, а й ступеня зусиль, що докладені ними для отримання цих результатів: освітні заклади з високим відсотком так званих «неблагополучних» школярів, до яких відносять представників проблемних соціальних груп, в умовах активізації використання формувального оцінювання значно підвищують загальний показник рівня успішності учнів та якості роботи школи (OECD-Centre, 2005: 23).

До переваг розвивального оцінювання європейці також відносять формування в учнів уміння вчитися, розвитку якого, зокрема, сприяють такі характеристики як залучення учнів до процесу навчання, сприяння усвідомленню його важливості для подальшого життя; формування в них умінь самооцінювання та взаємооцінювання (OECD-Centre, 2005:143).

Формувальне оцінювання широко застосовується і в шкільній освіті Франції. Пояснюючи цю тенденцію, французькі науковці Georges Noizet та Jean-Paul Caverni наголошують на багатьох його позитивних якостях. По-перше, формувальне оцінювання інтегроване в освітній процес, що забезпечує покращення якості останнього. Крім того, його ключова роль – допомога дитині в навчанні – пов'язана з такими основними завданнями, як: сприяти впевненості учня у власних силах, надавати орієнтири, корисну інформацію на певних етапах навчання, сигналізувати про складнощі, забезпечувати діалог «учитель – учень», формувати стратегію успішного навчання (OECD-Centre, 2005:143). Все це в комплексі зміщує процес відстеження навчальних досягнень на індивідуальний рівень, змінюючи роль школяра з об'єкта навчання на активного реципієнта.

Згадана європейська позиція щодо процесу та умов оцінки компетентностей в закладах освіти різного типу поступово укорінюється в українській системі освіти. У практиці традиційної системи навчання української школи оцінювання процесу пізнання пов'язано з суперечностями, оскільки вимагає дотримання певної рівноваги. Так, в оцінюванні навчальних досягнень молодших школярів слід враховувати баланс традиційних та альтернативних форм оцінювання; баланс групового та індивідуального оцінювання; відповідність форм перевірки змісту уроків; необхідність ознайомлення та обговорення критеріїв оцінювання з учнями.

В умовах перетворення змісту початкової освіти в Україні у площину компетентностей посилюється роль його результативного компонента, що визначає пошук чітких оцінних технологій, які б дали можливість вимірювати рівень набуття учнями початкової школи предметних і ключових компетентностей. Сучасна педагогічна теорія і практика збагачується новими оцінними технологіями (портфоліо учнівських досягнень, інструменти самооцінювання і взаємооцінювання, свідоцтво досягнень тощо), призначеними зробити учня активним учасником освітнього процесу, мотивуючи до самонавчання і саморозвитку. У контексті нашого дослідження проблема формування і розвитку оцінювальної компетентності, причому не тільки педагога, а й школярів як учасників освітнього процесу, має велике значення, тому що наявність і подальше вдосконалення здатності людини формулювати коректні висновки, оцінні судження про певний об'єкт, явище, процес, спираючись на чітко визначені критерії оцінки, є обов'язковою умовою не тільки особистісного розвитку. Учені пропонують низку запитань, які можуть слугувати орієнтирами для конструювання моделі формувального оцінювання в кожному конкретному класі:

– хто оцінює? Необхідно розуміти, що досягнення учня оцінює не лише вчитель, а й учень має оцінювати власні досягнення;

– як оцінювати? Оцінювання проводиться на основі розроблених та затверджених критеріїв, з якими вчитель знайомить школярів на початку навчання;

– що оцінювати? Вміння презентувати набуті знання, спосіб виконання завдань, результати та спосіб їх досягнення, рівень опанування учнями компетентностей тощо;

– мета оцінювання – діагностувати складнощі; мотивувати, підтримувати успіхи у досягненні навчальних цілей;

– коли оцінювати? Перед початком та в процесі навчання (OECD-Centre, 2005:144).

У ході вивчення основної місії оцінювання К. Ушинський та Г. Костюк наголошують, що воно має не тільки кваліфікувати виконану роботу школяра, а й сприяти усвідомленню ним досягнень і недоліків, формувати почуття відповідальності за виконане завдання, породжувати бажання вчитися краще. Тому оцінка для учня повинна бути конкретною, об'єктивною, справедливою, чіткою і зрозумілою, пробуджувати в ньому бажання рухатися вперед (Костюк, 1989: 459).

У випадку, коли учні та вчитель однаково розуміють цілі та очікувані результати навчання, процес навчання стає більш ефективним, що доведено педагогічним досвідом. Готовність учителя початкової школи до інноваційної діяльності в процесі оцінювання є важливою умовою формування оцінювальної компетентності як складової частини його професійної майстерності. Активізація педагогів та їх озброєння сучасними технологіями оцінювання – шлях до особистісного зростання, удосконалення освітнього процесу з метою подальшого розвитку особистості учнів. Здатність учителя початкових класів підвищувати власну професійну майстерність передбачає відмову від стереотипів, стійких шаблонів в оцінюванні навчальних досягнень учнів та пошук нових форм і методів оцінювання.

На нашу думку, застосування технологій формувального оцінювання вчителями початкової школи в освітньому процесі може стати рушійним фактором розвитку здатності самостійно оцінювати свою діяльність, формування особистісного усвідомлення учнями змісту та результатів навчання, підвищення їх освітньої активності та відповідальності за результати освітньої взаємодії. Педагог за умови їх застосування також отримує значні переваги у порівнянні з традиційним оцінюванням результатів, зокрема: постійний зворотний зв'язок зі школярами, можливість допомагати їм у навчанні та коригувати освітній процес, здатність сприяти саморегуляції особистості учня тощо.

Висновки. Таким чином, формувальне оцінювання, яке позиціонується у зарубіжжі як оцінювання для покращення процесу викладання навчального матеріалу вчителем й пізнання учнем світу, набуває дедалі більшої ваги. Воно є значущим через сприяння в розвитку особистості учня, що досягається за рахунок: забезпечення ефективного зворотного зв'язку з учнем, його активної участі в процесі навчання, постійного корегування освітнього процесу, мотивування учня, усвідомлення ним відповідальності за власне навчання. На сучасному етапі використання технологій формувального оцінювання є одним із ключових критеріїв якісної освіти. А, отже, оцінювальну діяльність педагога Нової української школи розглядаємо як послідовність цілеспрямованих дій, що розділені на ряд поступових і взаємопов'язаних етапів: знання нормативних документів і базових понять; орієнтація на основні дидактико-методичні вимоги щодо ефективності контрольно-оцінювальної діяльності; розуміння сутності формувального оцінювання, здатність до використання різних підходів щодо оцінювання навчальних досягнень; готовність до постійного саморозвитку в процесі професійної діяльності, зокрема в оцінювальній діяльності. Стає очевидним той факт, що педагог на сучасному етапі розвитку освіти має бути готовим до інноваційних змін у процесі навчання та впроваджувати у шкільну практику нові моделі, методи та форми оцінювання, сприяти реалізації нового змісту навчання, уміти оцінювати навчальні досягнення учнів на основі врахування їх індивідуальних можливостей та навчальних потреб, використовувати сучасні підходи до оцінювання, проявляти творчість у виборі методів навчання та створювати умови для повноцінного розвитку особистості.

Список використаних джерел:

1. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. За ред. Л. М. Проколієнко ; упор. В. В. Андрієвська, Г.О. Балл, О. Т. Губко та ін. – К. : Рад. шк., 1989. 608 с.
2. Локшина О. Зміст шкільної освіти в країнах Європейського Союзу: теорія і практика (друга половина XX – початок XXI ст.): моногр. / О.І.Локшина. – К.:Богданова А.М., 2009. 404с.
3. Локшина О. Інновації в оцінюванні навчальних досягнень учнів у шкільній освіті країн Європейського Союзу. *Порівняльно-педагогічні студії*. – 2009. № 2. С. 107–114.
4. Матвієнко О. Стратегії розвитку середньої освіти в країнах Європейського Союзу :моногр./ Київ. 2005. 381 с.
5. Оцінювання державної політики і програм : *конспект лекцій до навч. дисципліни* : уклад. : В. А. Ребкало, Ю. Д. Полянський. Київ. Вид-во НАДУ, 2005. 72 с.
6. Тлумачний словник термінів, пов'язаних із моніторингом та оцінкою ефективності [Електронний ресурс] / *Проект ЄС «Підтримка у виконанні Угоди про партнерство та співробітництво (УПС)»*. 2008. Режим доступу : www.pca.kiev.ua
7. Black P. Inside the Black Box: Raising Standards through Classroom Assessment / Paul Black, Dylan Wiliam // *Phi Delta Kappan*. 1998. Vol. 80, No. 2 (October). P. 1–12.
8. Glossary of Planning, Monitoring & Evaluation Terms. *Programme Manager's Planning Monitoring & Evaluation Toolkit*. UNFPA. March 2004.
9. OECD-Centre for Educational Research and Innovation. *Formative Assessment. Improving Learning in Secondary Classrooms*. Paris : OECD Publishing, 2005. 279 p.
10. Perrenoud P. Pour un approche pragmatique de l'évaluation formative. *Mesure et evaluation en education*. 1991. Vol. 13. No. 4.P. 49–81.

References:

1. Kostiuk, H. S. (1989). Navchalno-vykhovnyi protsess i psyyhichni rozvytok osobystosti (Educational process and mental development of personality). Za red. L. M. Prokoliienko ; upor. V. V. Andriiivska, H.O. Ball, O. T. Hubko ta in. K. : Rad. shk. 608 p. [in Ukrainian]
2. Lokshyna, O. (2009). Zmist shkilnoi osvity v krainakh Yevropeiskoho Soiuzu: teoriia i praktyka (druha polovyna XX – pochatok XXI st.) (The content of school education in the European Union: theory and practice (second half of XX - early XXI century): *monohr. / O.I.Lokshyna. K.:Bohdanova A.M.*. 404p. [in Ukrainian]
3. Lokshyna, O. (2009). Innovatsii v otsiniuvanni navchalnykh dosiahnen uchniv u shkilnii osviti krain Yevropeiskoho Soiuzu. (Innovations in the assessment of student achievement in school education in the European Union). *Porivnialno-pedahohichni studii*. Vyp. 2. P. 107–114. [in Ukrainian]
4. Matviienko, O. (2005). Stratehii rozvytku serednoi osvity v krainakh Yevropeiskoho Soiuzu. (Strategies for the development of secondary education in the European Union) :*monohr. K.* 381 p. [in Ukrainian]
5. Otsiniuvannia derzhavnoi polityky i prohram (Evaluation of public policies and programs): *konспект lektsii do navch. dystsypliny* : uklad. : Rebkało, V. A., Polianskyi, Yu. D. (2005). K. : Vyd-vo NADU. 72 p. [in Ukrainian]
6. Tlumachnyi slovnyk terminiv, poviazanykh iz monitorynhom ta otsinkoiu efektyvnosti (Glossary of terms related to monitoring and evaluation of effectiveness) [Elektronnyi resurs] / *Proekt YeS «Pidtrymka u vykonanni Uhody pro partnerstvo ta spivrobitynstvo (UPS)»*. (2008). Rezhym dostupu : www.pca.kiev.ua [in Belgium]
7. Black, P. (1998). Inside the Black Box: Raising Standards through Classroom Assessment / Paul Black, Dylan Wiliam // *Phi Delta Kappan*. Vol. 80, Vyp. 2 (October). P. 1–12. [in England]
8. Glossary of Planning, Monitoring & Evaluation Terms. Programme Managers Planning Monitoring & Evaluation Toolkit. UNFPA. March 2004. [in Vietnam]
9. OECD-Centre for Educational Research and Innovation. (2005). *Formative Assessment. Improving Learning in Secondary Classrooms*. Paris : OECD Publishing. 279 p. [in France]
10. Perrenoud, P. (1991). Pour un approche pragmatique de l'evaluation formative. *Mesure et evaluation en education*. Vol. 13. Vyp.4.P. 49–81. [in Switzerland]

16. Уголовный кодекс Швейцарии / Науч. ред. и перев. с немецк. А.В. Серебренниковой. СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. 366 с.
17. Уголовный кодекс Бельгии / Науч. ред. Н.И. Мацнев; перев. с французск. Г.И. Мачковского. СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. 561 с.
18. Уголовное законодательство Норвегии / Науч. ред. Ю.В. Голик; перев. с норвежск. А.В. Жмени. СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. 375 с.
19. Уголовный кодекс Республики Корея / Науч. ред. А.И. Коробеев; перев. с корейск. В.В. Верхоляка. СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. 240 с.

References:

1. Ugolovnyj kodeks Respubliki Belarus' [Criminal code of the Republic of Belarus] ot 1999. URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30414984
2. Hilyuta V.V. Kvalifikaciya prestuplenij protiv sobstvennosti [Qualification of criminal offences against property]. Grodno: GrGU im. YA. Kupali, 2013. 684 p.
3. Ugolovnyj kodeks Respubliki Moldova [Criminal code of the Republic of Moldova] / Vstup. st. A.I. Lukashova. SPB.: YUridicheskij centr Press, 2003. 408 p.
4. Ugolovnyj kodeks Respubliki Armeniya [Criminal code of the Republic of Armenia] / Nauch. red. E.R. Azaryan, N.I. Macneva; perev. s armyansk. R.Z. Avakyana. SPB.: YUridicheskij centr Press, 2004. 450 p.
5. Ugolovnyj kodeks Respubliki Uzbekistan [Criminal code of the Republic Uzbekistan] ot 1994. URL: <https://lex.uz/docs/111457>
6. Ugolovnyj kodeks Azerbajdzhanskoj Respubliki [Criminal code of the Republic of Azerbaijan] ot 1999. URL: http://continent-online.com/Document/?doc_id=30420353
7. Ugolovnyj kodeks Litovskoj Respubliki [Criminal code of the Republic of Lithuania] ot 2000. / Nauch. red. V. Pavilionis; perev. s lit. V.P. Kazanskene. SPB.: YUridicheskij centr Press, 2003. 470 p.
8. Ugolovnyj kodeks Gruzii [Criminal code of Georgia] ot 1999. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/16426>
9. Ugolovnyj kodeks Respubliki Kazahstan [Criminal code of the Republic Kazakhstan] ot 2014. URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31575252#pos=5;-106
10. Ugolovnyj kodeks Kyrgyzskoj Respubliki [Crimina code of the Kyrgyz Republic] ot 2016. URL: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111527>
11. Ugolovnyj kodeks Respubliki Bolgariya [Crimina code of the Republic of Bulgaria] ot 1968. URL: <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID>
12. Ugolovnyj kodeks Respubliki Pol'sha [Crimina code of the Republic of Poland] ot 1997. URL: <http://www.Law.edu.ru/norm/norm.asp>
13. Ugolovnyj kodeks Francii [Crimina code of the French Republic] ot 1992. URL: <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID>
14. Ugolovnyj kodeks Federativnoj Respubliki Germanii [Crimina code of the Federal Republic of Germany] / Nauch. red. D.A. SHestakov; perev. s nemec. N.S. Rachkovej. SPB.: YUridicheskij centr Press, 2003. 524 p.
15. Ugolovnyj kodeks Avstrii [Crimina code of the Republic of Austria] / Nauch. red. S.V. Milyukov; perev. s nemeck. L.S. Vihrovoj. SPB.: YUridicheskij centr Press, 2004. 352 p.
16. Ugolovnyj kodeks SHvejcarii [Crimina code of the Swiss Confederation] / Nauch. red. i perev. s nemeck. A.V. Serebrennikovej. SPB.: YUridicheskij centr Press, 2002. 366 p.
17. Ugolovnyj kodeks Bel'gii [Crimina code of the Kingdom of Belgium] / Nauch. red. N.I. Macnev; perev. s francuzsk. G.I. Machkovskogo. SPB.: YUridicheskij centr Press, 2004. 561 p.
18. Ugolovnoe zakonodatel'stvo Norvegii [Crimina legislation of the Kingdom of Norway] / Nauch. red. YU.V. Golik; perev. s norvezhsk. A.V. ZHmeni. SPB.: YUridicheskij centr Press, 2003. 375 p.
19. Ugolovnyj kodeks Respubliki Koreya [Crimina code of the Republic of Korea] / Nauch. red. A.I. Korobeev; perev. s korejsk. V.V. Verholyaka. SPB.: YUridicheskij centr Press, 2004. 240 p.